

Nowakowski, Przemysław

**Świadomość ciała i jej treść
przestrzenna : fenomenologia cielesnej
percepcji J. Bermúdeza**

Avant 3/4, 19-04

2022

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej **bazhum.muzhist.pl**, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Text is available for reuse in accordance with the **CC-BY-SA** license.

Świadomość ciała i jej treść przestrzenna. *Fenomenologia cielesnej percepcji* J. Bermúdeza

Przemysław Nowakowski

Czy można badać przestrzenną treść świadomości ciała?

José Luis Bermúdez w prezentowanym przez nas artykule przedstawia własną interpretację tezy Maurice'a Merleau-Ponty'ego, która brzmi następująco: *kontur mojego ciała wyznacza granicę, której nie przekraczają związane relacje przestrzenne* (Merleau-Ponty 2001: 117). Tym samym udziela *de facto* odpowiedzi na pytanie o przestrzenną treść świadomości własnego ciała.

Merleau-Ponty, a za nim współcześnie m.in. Gallagher, starają się rozwikłać ten problem „transcendentalnie”. Gallagher, pisząc o przestrzenności ciała, cytuje Kanta: *Jest (...) zupełnie zrozumiałe, że tego, co muszę założyć, by w ogóle poznać jakiś przedmiot, nie mogę poznać jak przedmiot* (Kant, A 402: 352). Kiedy zestawimy to z Merleau-Pontym, a Gallagher tak czyni, okazuje się, że przestrzenność własnego ciała jest wewnątrznie nieanalizowalna i musi być założona, *by wyjaśnić przestrzenność sytuacji czy świata. Idąc dalej, przestrzenność sytuacji (a nie ciała) jest pierwotna* (Gallagher 2006, 2007).

Bermúdez proponuje porzucenie tych transcendentalnych regionów i przeanalizowanie kwestii przestrzenności ciała własnego w terminach współczesnych neuro nauk kognitywnych. Tak jak Bermúdez wyróżnia dwa wątki w pracy Merleau-Ponty'ego, tak w pracy Bermúdeza można wskazać dwa elementy. Po pierwsze: tezę (postulat?) o odłożeniu ontologicznych tez autora *Fenomenologii percepcji* analizy problemu w terminach „naturalistycznych”. Jak sądzę, jest to interesujące posunięcie, które pozwala na włączenie intuicji Merleau-Ponty'ego do współczesnych badań kognitywistycznych – rozumiejąc możliwe filozoficzne zastrzeżenia. Po drugie: opis treści świadomości ciała, stanowiący jedną z niewielu takich propozycji, niezmiernie interesującą, ale jednocześnie nie do końca przekonującą.

Propozycja Bermúdeza

Jako rozwiązanie kwestii Merleau-Ponty'ego, Bermúdez proponuje następujące twierdzenia:

- 1) przestrzeń ciała nie jest egocentryczna;
- 2) można wskazać dwa cieleśnie specyficzne sposoby lokalizowania w przestrzeni ciała (A-lokacje i B-lokacje);
- 3) wyjaśnianie specyfiki przestrzeni ciała przy pomocy koncepcji „punktu równowagi”.

Czytelnicy mogą dokładniej zapoznać się z twierdzeniami 1–3, czytając poniższy tekst Bermúdeza. Jednak warto zauważyć, że w koncepcji punktu równowagi koncentrujemy się na własnościach dynamicznych, czyli siłowych ciała, a nie na jego własnościach przestrzennych. Zatem po pierwsze: nie może ona być uznana za odpowiednią dla opisu przestrzeni ciała, po drugie: nie może być użyteczna przy opisie procesu lokalizacji wrażeń, czyli ani w A-lokacji, ani w B-Lokacji.

Dalsze losy badań Bermúdeza

W 2006 roku Bermúdez ponownie publikuje uzupełniony przez siebie *tekst The Phenomenology of Bodily Perception*. Poza rozwinięciem wstępu i zarysowaniem szerszego spektrum problematyki, wprowadza on interesującą dystynkcję na reprezentacje, czy też rodzaje przetwarzania informacji, ciała wyższego i niższego rzędu (Bermúdez 2006: 303-308). Te pierwsze dzieli na:

- 1) Pojęciowe;
- 2) Semantyczne;
- 3) Afektywne;
- 4) Homeostatyczne;

Natomiast drugie – na:

- 1) struktury i ograniczenia ciała;
- 2) krótkoterminowe dyspozycje ciała:
 - i. zorientowane na przedmiot kodowanie przestrzenne;
 - ii. wewnętrzne cielesne relacje przestrzenne;
 - iii. kierunkowe kodowanie przestrzenne.

Dystynkcje te, jak widać – szczególnie w przypadku 2.ii – pozwalają umieścić omawiany problem w szerszych ramach teoretycznych.

Dodatkowo autor zaznacza, że przeprowadzane tu podziały są raczej na poziomie sensu, a nie znaczenia – jeżeli możemy się za Bermúdezem tak swobodnie odwołać do tych fregowskich kategorii (Bermúdez 2006: 300).

W kolejnych pracach Bermúdez (2009, 2011) łączy zaprezentowane powyżej zagadnienia z kwestią samoświadomości oraz relacji między świadomością ciała a samoświadomością. Wyróżnia przy tym pierwszoosobową i trzecioosobową informację o ciele, która może być świadoma i nieświadoma, a także pojęciowa i niepojęciowa. Twierdzi, że pierwszoosobowa świadomość ciała jako związana z odróżnianiem Ja od nie-Ja i jako mająca bezpośredni wpływ na działanie jest formą samoświadomości.

Dodatkowo w tym ostatnim tekście Bermúdez porusza problem „poczucia własności” odnośnie do własnego ciała. Broniąc tak zwanej tezy deflacyjnej (a krytykując de Vignemont 2011) stwierdza, nie ma czegoś takiego jak „poczucie własności” w związku z własnym ciałem. Omówmy skrótowo jego argument.

Bermúdez, Anscombe i świadomość ciała

Bermúdez przedstawia tezę, którą można określić jako „anscombiańską”. Mianowicie proponuje, aby rozważyć kwestię świadomości ciała w terminach zaproponowanych przez Anscombe² w jej króciutkim komentarzu zatytułowanym: „On sensation of position”. W szczególności w kontekście tezy o tak zwanej nieseparowalności wrażeń, która opisuje relację pomiędzy wrażeniem x i wiedzy o x.

[Tnw] Aby wrażenie [a] mogło być wskazówką dla wiedzy o [A], [a] powinno mieć opis niezależny od opisywanego stanu [A].

Upraszczając i łącząc z tezami Bermúdeza:

[Tnw'] Aby świadomość ciała mogła być wskazówką dla wiedzy o ciele, treść świadomości powinna być niezależnie opisywalna od stanu, którego jest ona świadomością.

Innymi słowy, aby zdobyć cielesną samowiedzę: „moje nogi są skrzyżowane”, treścią świadomości ciała nie powinno być: „skrzyżowane nogi”, ale inna niezależnie opisywalna treść tego doświadczenia.

Zapytajmy teraz ponownie, jak to jest z poczuciem własności własnego ciała³. Czy treść tego doświadczenia da się opisać jako: „x jest częścią mojego ciała” lub „to mo-

²Te wątki z badań Anscombe podejmowali aktualnie m.in. Martin (1997) i McDowell (2011).

³Przywołuję tu tylko nieliczne prace, aktualnie badania nad IGR i poczuciem własności osiągnęły już taką liczbę, że same wymagają gruntownej analizy pojęciowej i uporządkowania. Pojawiły się już: (1) prace eksplorujące

je ciało”? Wydaje się, że nie. Jest to raczej treść sądu powstałego na bazie doświadczenia, złożonego z kilku elementów:

- 1) czuję się dotknięty/a;
- 2) czuję się TU dotknięty/a;
- 3) uczucia bliskości, afektywnego ciepła.

Sądzę, że element nr 3 jest najbardziej kontrowersyjny. Jednak można podejrzewać, że jest to związane z dość dyskretną emocją, jaka towarzyszy naszemu doświadczeniu własnego ciała, z czym niewątpliwie związana jest aktywność kory wyspy, na którą przy poczuciu własności się wskazuje (Karnath, Baier 2010). Jednak tym uwagom towarzyszy poważna kontrowersja.

Badania nad doświadczeniem własności części ciała analizują coś, co stanowi milczący wymiar naszego codziennego doświadczenia własnego ciała. Jak sądzę, w codziennym funkcjonowaniu doświadczenie własności własnego ciała pojawia się tylko w wyjątkowych, specyficznych sytuacjach.

Podsumowanie

Prezentowany poniżej tekst to jedna z najciekawszych prac ostatnich lat, które proponują rozważenie kwestii świadomości ciała i przestrzennej treści tej świadomości. W kontekście prac Bermúdeza jest to tekst wstępny, stanowić więc może pierwsze spotkanie, jak i zaproszenie do lektury kolejnych, późniejszych i bardziej zaawansowanych prac Bermúdeza w tym zakresie.

Krótką biografia José Luisa Bermúdeza

Autor *The Phenomenology of Bodily Perception* to urodzony w Bogocie (Kolumbia) filozof analityczny, którego zainteresowania naukowe koncentrują się na: (a) racjonalności i jej zaburzeniach; (b) treści niepojęciowej i pojęciowej; (c) badaniu prac Garetha Evansa i Jamesa J. Gibsona; (d) umysłach zwierząt; (e) samoświadomości i samowiedzy. W prowadzonych przez siebie badaniach odwołuje się zarówno do filozofii, jak i wyników badań z różnych dziedzin, w tym szczególnie kognitywistyki.

Bermúdez jest autorem ponad stu publikacji, w tym pięciu książek: *The Paradox of Self-Consciousness* (MIT Press, 1998); *Thinking without Words* (Oxford UP, 2003); *Philosophy of Psychology: A Contemporary Introduction* (Routledge, 2005); *Decision*

warunki brzegowe pojawiania się IGR; (2) nieliczne próby analiz pojęciowych i filozoficznych; (3) prace podejmujące kwestię własności w przypadku różnych zaburzeń rozwojowych, neurologicznych czy psychiatrycznych; (4) prace proponujące terapeutyczne aplikacje IGR.

Theory and Rationality (Oxford UP, 2009); *Cognitive Science: An Introduction to the Science of the Mind* (Cambridge UP 2010). Wielokrotnie bywał też redaktorem prac zbiorowych, w tym m.in. książki: *The Body and the Self* (wspólnie z Naomi Eilan i Anthonyem Marcelem) (MIT Press 1998). Jest też autorem wielu artykułów naukowych.

Karierę naukową rozpoczął na University of Cambridge, następnie pracował na University of Stirling in Scotland, gdzie był kierownikiem wydziału. Aktualnie Bermúdez (od 2010 roku) jest dziekanem Liberal Arts na Texas A&M University. Ostatnio pracował jako dyrektor w Center for Programs in Arts and Sciences oraz jako dyrektor programu Filozofia-Neuronauka-Psychologia w Washington University w St. Louis. Ponadto wykładał gościnnie na następujących uczelniach: Universidad Nacional Autónoma de México; Ecole Polytechnique in Paris; University of Barcelona; University of Bogotá; Simon Fraser University in Vancouver, Canada; University of Chile. Jest honorowym członkiem Scots Philosophical Club oraz the Sociedad Colombiana de Filosofía.

Literatura:

Anscombe, E. 1962. On sensations of position, *Analysis*, 22: 55-8.

Bermúdez, J. L. 2003. The phenomenology of bodily awareness, *Theoria et Historia Scientiarum: International Journal for Interdisciplinary Studies*, 7 (1): 43-52.

Bermúdez, J. L. 2006. The phenomenology of bodily awareness. Red. Woodruff Smith, D. Thomasson, A. L. *Phenomenology and Philosophy of Mind*: 295-316. Oxford.

Bermúdez J. L. 2009. Self: Body Awareness and Self-awareness, *Encyclopedia of Consciousness*: 289-300. Elsevier.

Bermúdez, J. L. 2011. Bodily awareness and self-consciousness. Red. Gallagher, S. *Handbook of the Self*: 157-179. Oxford.

Bermúdez, J. L. 2011. Fenomenologia cielesnej percepcji, v1.0. *Avant. Pismo Awangardy Filozoficzno-Naukowej*, T/2011.

Gallagher, S. 2003. Bodily self-awareness and object-perception. *Theoria et Historia Scientiarum: International Journal for Interdisciplinary Studies*, 7 (1): 53-68.

Gallagher, S. 2006. The intrinsic spatial frame of reference. Red. Dreyfus, H., Wrathall, M. *The Blackwell Companion to Phenomenology and Existentialism*: 346-355. Oxford: Blackwells.

Gallagher, S. 2007. The spatiality of situation: Comment on Legrand et al., *Consciousness and Cognition*, 16 (3): 700-702.

Kant, I. (1781/2001), *Krytyka czystego rozumu*, tłum. R. Ingarden, Wydawnictwo Marek Derewiecki.

Karnath, H-O. Baier, B. 2010. Right insula for our sense of limb ownership and self-awareness of actions, *Brain Structure & Function*, 214: 411-417.

Martin, M. 1997. Self-Observation, *European Journal of Philosophy*, 5 (2): 119–140.

McDowell, JK. 2011. Anscombe on Bodily Self-Knowledge. Red. Ford, A. Hornsby, J. Stoutland, F. *Essays on Anscombe's Intention*: 128-146, Harvard University Press.

Merleau-Ponty, M. 2002. *Fenomenologia percepcji*, tłum. J. Migasiński, M. Kowalska, Warszawa: Aletheia.

de Vignemont, F. 2011. Embodiment, ownership and disownership, *Consciousness and Cognition*, 20: 82-93.